

УДК 341:343.8

ДІЯЛЬНІСЬ КОМІТЕТУ ТА ПІДКОМІТЕТУ ООН ПРОТИ КАТУВАНЬ У СФЕРІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ В'ЯЗНІВ

ACTIVITY OF THE UN COMMITTEE AND UN SUBCOMMITTEE AGAINST TORTURE IN THE AREA OF INTERNATIONAL LEGAL PROTECTION OF PRISONERS

Толстенко Ю.О.,

аспірант кафедри міжнародного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

В статті розглядається механізм функціонування таких органів ООН, як Комітет проти катувань та Підкомітет з попередження катувань. Детальніше розглядається такий пріоритетний напрямок їх діяльності, як захист прав в'язнів. Акцентується увага на співробітництві держав із вищезазначеними органами.

Ключові слова: катування, заборона катувань, права в'язнів, Комітет проти катувань, Підкомітет з попередження катувань, національний превентивний механізм для попередження катувань.

В статье рассматривается механизм функционирования таких органов ООН, как Комитет против пыток и Подкомитет по предупреждению пыток. Детальнее рассматривается такое приоритетное направление их деятельности, как защита прав заключенных. Акцентируется внимание на сотрудничестве государств с вышеупомянутыми органами.

Ключевые слова: пытки, запрет пыток, права заключенных, Комитет против пыток, Подкомитет по предупреждению пыток, национальный превентивный механизм для предупреждения пыток.

This article deals with the mechanism of functioning of such UN bodies as the Committee against Torture and the Subcommittee on Prevention of Torture. Such priority sphere of their activities as protection of prisoners rights is examined in detail. Focuses on the cooperation of the states with above-mentioned bodies.

Key words: torture, prohibition of torture, rights of prisoners, Committee against Torture, Subcommittee on Prevention of Torture, national preventive mechanism for the prevention of torture.

Постановка проблеми. Катування, нелюдські та принижуючі гідність види поведінки і покарання категорично заборонені численними міжнародними конвенціями, як універсальними, так і регіональними. З точки зору міжнародного права, застосування катувань є грубим порушенням прав людини, яке не може бути виправданим жодними обставинами. Проте, не дивлячись на всі заборони, такі порушення все ще мають місце в світі. Тому вдосконалення існуючих та розробка новаторських превентивних механізмів захисту від катувань є завданнями міжнародної спільноти. На сьогоднішній день забезпечення міжнародно-правового захисту осіб від катувань є дуже актуальним питанням.

Стан дослідження. У вітчизняній доктрині міжнародного права на сьогоднішній день немає комплексних досліджень питань захисту прав в'язнів. Ці питання досліджували такі іноземні науковці: Нигель Родлі, Мет Полланд, Дірк ван Зіл Сміт, Соня Снекен, Нілз Мелзер, Едвард Пітерс та ін.

Мета статті – розглянути та проаналізувати ефективність механізму функціонування таких органів ООН, як Комітет проти катувань та Підкомітет з попередження катувань та їх співробітництво з державами у сфері захисту прав в'язнів.

Виклад основного матеріалу. Організація Об'єднаних Націй приділяє велику увагу питанням гуманного ставлення до всіх осіб, зокрема до осіб, позбавлених волі. Вона розробила та прийняла ряд міжнародних нормативних актів про захист та забезпечення прав людини та основоположних свобод. Відповідно до ст. 5 Загальної декларації прав людини нікого не може бути піддано катуванням або жорстокому, нелюдському чи принижуючому його гідність поведінку або покаранню [1]. Заборона катувань в такому ж формулюванні закріплена і у ст. 7 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права – міжнародній угоді, яка має обов'язкову юридичну силу для всіх держав, які її ратифікували [2]. Серед людей, які досліджують скарги про катування або

інші види принижуючого гідність поводження, існує тенденція зосереджуватися на інформації про політичних в'язнів, про людей, які пов'язані із політикою та зазвичай знаходяться в опозиції до офіційної влади. Однак «звичайних злочинців» також нерідко піддають катуванням з метою отримання їх зізнання у скоєнні злочину або з метою вимагання та залякування [3, с. 21].

У Мінімальних стандартних правилах поводження з в'язнями (1955), прийнятих на першому Конгресі ООН з попередження злочинності і поводження з правопорушниками, термін «в'язень» застосовується в загальному значенні. Він охоплює як підслідних, так і засуджених осіб [4]. Найбільший ризик застосування катувань існує на першій стадії арешту або ув'язнення особи, до того, як вона отримає можливість доступу до послуг адвоката. Він існує протягом всього періоду розслідування незалежно від того, де особа знаходиться увесь цей час. У тюрмах катування засуджених в'язнів зазвичай не настільки розповсюджені, тому що слідство на цьому етапі вже закінчено. Але слід пам'ятати, що умови тримання як на етапі попереднього ув'язнення, так і після переведення до тюрми можуть вважатися нелюдським або таким, що принижує гідність поводженням.

Конвенцію проти катувань та інших жорстоких або таких, що принижують гідність, видів покарання (далі – Конвенція проти катувань) було прийнято 10 грудня 1984 р. резолюцією 39/46 Генеральної Асамблеї ООН, яка набула чинності 26 червня 1987 р. Саме тому 26 червня – Міжнародний день підтримки жертв катувань.

В Конвенції проти катувань викладено заходи, яких мають вжити держави, щоб запобігти застосуванню катувань та жорстокого поводження з боку державних посадових осіб. Положення Конвенції є юридично обов'язковими для тих держав, що її ратифікували.

Ст. 17 Конвенції передбачає створення Комітету проти катувань (далі – Комітет), який складається «з десяти експертів, що відзначаються високими моральними якостями й визнаною компетентністю в галузі прав людини та виступають у своїй особистій якості». Порядок розгляду періодичних доповідей держав-членів «про вжиті ними заходи щодо здійснення їх зобов'язань за цією Конвенцією» міститься у ст. 19. Стаття також уповноважує Комітет отримувати та розглядати такі доповіді раз на чотири роки. Однак Комітет також має право зробити запит «інших доповідей», які повинні бути надані [5].

Якщо проаналізувати положення Конвенції, можна зробити висновок, що Комітету доступна тільки та інформація, яку погодиться надати держава. Але на практиці Комітету можуть надавати інформацію і неурядові організації (далі – НУО), і Секретаріат ООН, що передає інформацію з інших інституцій, зокрема, з доповідей Спеціального доповідача з питань катувань. Ще на 11 сесії (перша доповідь 1989 р.) Спеціальний доповідач зазначав, що він уповноважений отримувати інформацію про конкретні випадки можливого застосування катувань та негайно вживати заходів та

застосовувати процедуру термінового звернення до уряду відповідної держави. Якщо порівнювати його діяльність з діяльністю Комітету, то вона має більш гуманітарний та превентивний характер, але в той же час вони можуть співробітничати стосовно таких питань, як визначення, що саме є катуванням та жорстоким, нелюдським або принижуючим гідність поводженням та покаранням (п. 17) [6, с. 4].

Процедура, передбачена ст. 19, є дуже формальною, але її практичне застосування розширено та спрощено. Комітет проводить спеціальні сесії для того, щоб під час «словесних брифінгів» отримати від НУО інформацію раніше, ніж держава надасть необхідний письмовий звіт у строки, передбачені Конвенцією [7, с. 211]. В останній доповіді Комітету 2013 року зазначено, що «він вже давно визнав значимість діяльності НУО та проводить з ними закриті зустрічі з усними перемовинами безпосередньо напередодні розгляду доповіді кожної держави-учасниці, поданої відповідно до статті 19 Конвенції. Комітет висловлює вдячність НУО за їх участь в цих зустрічах і особливо вдячний за участь національних НУО, які безпосередньо повідомляють свіжу інформацію про стан справ у країні» (п. 19) [8, с. 5].

Порівняно зі звітами держав, звіти неурядових організацій не так регулярно представлені на офіційному сайті Комітету. Треба також зазначити, що письмові матеріали неурядової організації зазвичай розглядаються тільки в тому випадку, якщо вона уповноважує Комітет надсилати державі інформацію з метою отримання відповіді від неї. Комітет уповноважений робити зауваження стосовно звітів. Коментарі до них він надсилає відповідній державі-учасниці, яка, в свою чергу, може відповісти на них, посилаючись на свої власні спостереження. Комітет має право на свій власний розсуд оприлюднити всю цю інформацію у своїх щорічних доповідях [7, с. 211].

Ст. 22 передбачає, що «держава-сторона Конвенції може в будь-який час заявити згідно з цією статтею, що вона визнає компетенцію Комітету одержувати й розглядати повідомлення осіб, що перебувають під її юрисдикцією, які стверджують, що вони є жертвами порушення державою-сторонаю положень Конвенції». Тобто індивідуальні скарги можуть бути подані тільки проти держави-учасниці, яка зробила заяву про визнання такої компетенції Комітету.

22 липня 2006 року після ратифікації двадцятотою країною вступив в силу Факультативний протокол до Конвенції (далі – Протокол), який було прийнято резолюцією 57/199 Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 2002 року [9].

Перед тим, як розпочати аналіз, розглянемо характерні особливості такого юридичного інструменту, як факультативний протокол. Він є доповненням до міжнародного договору, який приймається одночасно з договором чи після його прийняття. Протокол містить в собі положення або процедури, які доповнюють основний договір, не ввійшли до нього. Протокол є факультативним в тому сенсі, що його положення не є автоматично юридично обов'язковими для держав, які ратифікували основний договір; дер-

жави можуть ратифікувати його за своїм бажанням. Слід звернути увагу на те, що факультативний протокол має свій власний механізм для ратифікації та набуття чинності, який не залежить від основного договору [10, с. 20-21]. Виходячи із вищезазначеного, правова природа протоколу полягає в тому, що він доповнює текст вже існуючого договору, тому в більшості випадків тільки держави-члени основного договору можуть його ратифікувати. Іншими словами, держави повинні спочатку ратифікувати основний договір і тільки після цього вони можуть ратифікувати факультативний протокол до нього. Така процедура стосується і Факультативного протоколу до Конвенції ООН проти катувань, який чітко вказує на те, що тільки держави учасниці Конвенції можуть його ратифікувати (ст. 27).

Метою даного Протоколу є створення системи регулярних відвідувань незалежними міжнародними та національними органами місць, де знаходяться позбавлені волі особи, для попередження катувань та інших жорстоких, нелюдських та принижуючих гідність видів поведінки та покарання (ст. 1). Вагомим внеском Протоколу є те, що він закріплює поняття «позбавлення волі» як будь-яку форму тримання під вартою, або тюремного ув'язнення, або поміщення особи в державне або приватне місце тримання під вартою, яке ця особа не має права залишити за своєю волею, за наказом будь-якого судового, адміністративного чи іншого органу (ст. 4).

Протокол передбачає створення Підкомітету з попередження катувань (далі – Підкомітет), який здійснює свої повноваження в рамках Статуту ООН та керується його цілями та принципами, а також нормами ООН, які стосуються поведінки з особами, позбавленими волі (ст. 1-2).

Стаття 17 Протоколу вимагає, щоб кожна держава-член «підтримувала, призначала або створювала» один або більше «незалежних національних превентивних механізмів (далі – НПМ) для попередження катувань на національному рівні» [9]. Станом на 2013 рік із 65 держав-членів 43 офіційно повідомили Підкомітет про призначення своїх НПМ [11, с. 7]. Держави зобов'язані гарантувати як «функціональну незалежність» НПМ, так і «незалежність їх персоналу» (ст. 18). Держави також повинні вжити заходів для того, щоб експерти мали потенціал та необхідні знання та для того, щоб забезпечити «адекватну представленість етичних груп та меншин в країні» (ст. 18). Підкомітет та НПМ уповноважені відвідувати місця позбавлення волі та робити рекомендації владі відповідної держави щодо захисту в'язнів від катувань (ст. 4, 11, 9). Підкомітету та НПМ також надане право безпосередньо та конфіденційно спілкуватися один на один із в'язнями (ст. 11, 12, 20). Підкомітету до того ж надані повноваження консультувати та надавати

допомогу державам-членам та сприяти зміцненню систем НПМ (ст. 11).

Підкомітет публікує свою доповідь разом з будь-якими зауваженнями відповідної держави-члена у випадку, якщо від неї надійшло таке прохання. Якщо держава розголошує частину доповіді Підкомітету, то він може опублікувати доповідь повністю або частково. Але якщо держава відмовляється співробітничати з Підкомітетом або відмовляється вживати заходів для виконання його рекомендацій, то за його проханням (тільки після того, як держава-член отримує можливість викласти свої міркування стосовно виниклої проблеми) Комітет може виступити з публічною заявою щодо цього питання або опублікувати доповідь (ст. 16) [9]. Можна зробити висновок, що в даному випадку має місце так звана «політична відповідальність» держави-члена за невиконання рекомендацій Підкомітету.

У своїй доповіді 2008 року Підкомітет зазначав, що незалежно від того, чи зустрічаються приклади жорстокого поводження, чи ні, держави не повинні втрачати пильності з метою його попередження. Можливості для профілактичної роботи широкі, її об'єктом повинні стати всі форми зловживань по відношенню до осіб, позбавлених волі, оскільки, залишаючись безкарними, вони можуть перетворитися на катування та інші жорстокі, нелюдські або принижуючі гідність види поведінки та покарання. Під час профілактичних відвідувань звертається увага на нормативно-правові акти, системні особливості та існуючу практику, в тому числі і на умови тримання, для того, щоб виявити, де існують прогалини, і які захисні механізми потребують підсилення. Вивчаючи приклади позитивної та негативної практики, Підкомітет прагне зміцнити існуючі захисні механізми та усунути або звести до мінімуму можливості для зловживань [12, с. 7-8]. На сьогоднішній день опубліковано 10 доповідей Підкомітету. В останній Шостій доповіді від 23 квітня 2013 року Підкомітет зазначив, що «обсяг його роботи зростає щорічно в геометричній прогресії». Створення кожного нового НПМ та проведення кожного нового візиту приводять в дію ще один механізм зусиль та діалогу, який продовжує працювати паралельно, а не замість вже існуючих механізмів. Комітет вважає, що Підкомітету необхідно різко «нарошувати» обсяг фінансових та людських ресурсів, продовжувати вдосконалювати його методи роботи, розширювати коло партнерів для посилення до максимуму його превентивної дії [11, с. 28].

Висновки. Комітет проти катувань, Підкомітет з попередження катувань та національні превентивні механізми – виконавчі органи ООН, які забезпечують захист прав в'язнів на міжнародному рівні. Ці механізми необхідно постійно вдосконалювати та розробляти нові ефективні методики забезпечення виконання їх рекомендацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Всеобщая декларация прав человека от 10 декабря 1948 года. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

3. Жиффар К. Пытки: руководство по составлению сообщений. Процедуры документирования и составления заявлений о пытках в контексте международной системы защиты прав человека / пер. с англ. – Колчестер : Центр прав человека. Эссекский университет, 2000. – 236 с.

4. Мінімальні стандартні правила ООН поводження з в'язнями від 30 серпня 1955 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_212/page2.

5. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_085.

6. Доклад Комитета против пыток, 44-я сессия (1989 г.). Дополнение № 46 (A/44/46). – ООН. Нью-Йорк, 1989. – 57 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=A%2f44%2f46&Lang=en.

7. Rodley, Nigel S. The treatment of prisoners under international law / Nigel S. Rodley, with Matt Pollard. – 3-rd edition. – OXFORD University press, 2009. – 679 p.

8. Доклад Комитета против пыток, 68-я сессия, Дополнение № 44 (A/68/44). – ООН. Нью-Йорк, 2013. – 592 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=A%2f68%2f44&Lang=en.

9. Факультативный протокол к Конвенции против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения или наказания от 18 декабря 2002 года. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/torture_prot.shtml.

10. Факультативный протокол к Конвенции против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения или наказания. Руководство по предупреждению. – Межамериканский институт по правам человека, 2004. – 270 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.iidh.ed.cr/BibliotecaWeb/Varios/Documentos/BD_1375160761/Protocoloruso.pdf.pdf.

11. Шестой ежегодный доклад Подкомитета по предупреждению пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения или наказания, 50-я сессия (2013) (CAT/C/50/2). – 28 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CAT%2fC%2f50%2f2&Lang=en.

12. Первый ежегодный доклад Подкомитета по предупреждению пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения или наказания, 40-я сессия (2008) (CAT/C/40/20). – 46 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CAT%2fC%2f40%2f2&Lang=en.